

УКРАЇНОМОВНІ ВІРШІ ВАСИЛЯ ДОВГОВИЧА

Коляджин Наталія

„Василь Довгович народився у Марамороші, у селі Золотарьово, що поблизу Хуста, на початку березня 1783 р. як син кріпаків. Засвоївши руську літературу дома, угорську почав вивчати тринадцятирічним у Хусті. Нижчі латинські класи пройшов у Сиготі (Мараморош); філософію закінчив у Варадині, богослов'я в Трнаві і в Ужгороді. Висвячений на попа у 1811 р., отримав місце приходського священика у селі Довге, де через 3 роки став віце-архидияконом. Пробувши тут тринадцять років, переїхав на лучанську парафію (Березького комітату), а в 1828 р. – на мукачівську...

Вже ведений дитячим інстинктом, потягся до поезії і в молоді роки вправлявся саме в ній з найбільшим зацікавленням. Писав поезії трьома мовами – по-латині, по-угорськи, по-руськи, писав їх так успішно, що багато хто вважав його з покликання поетом; він мав щастя свої поетичні спроби пера вже у шкільні роки побачити опублікованими” (Довгович 1982: 223).

Вищевикладені рядки процитовані з автобіографії визначного діяча закарпатоукраїнського культурного життя ХІХ ст. Василя Довговича (1783–1849), яку він надіслав на початку вересня 1840 року на прохання Угорської академії наук, – членом-кореспондентом якої був з часу її заснування, тобто з 1831 року. Згодом Довгович додав цю автобіографію до свого рукописного поетичного збірника „Поемата”.

До „Поемати” Василя Довговича, що в перекладі з грецької (poemata) означає „епіграми”, увійшли його ліричні поезії, епіграми, оди, сатиричні, філософські, політичні вірші тощо.

Ці твори Василь Довгович написав в період з 1803 року по 1831 рік. Уклав збірник В. Довгович 1832 року. У кінці рукопису залишив чисті аркуші з метою, про яку сам пише у „Примітці для кращого розуміння поезій”, а саме: „для запису віршів, які потім появляться” (Довгович 1982: 128). На жаль, ці сподівання не справдилися: після 1832 року автор не написав жодної поезії аж до самої смерті. Відомо, що по смерті Василя Довговича рукопис став власністю Василя Ляховича, родича Довговичевої жінки, а згодом потрапив до Августина Волошина.

Слід рукопису був загублений під час другої світової війни. Іван Мацинський знайшов його у Празі у приватній бібліотеці Корнила Заклинського на початку 60-х років XX століття. І аж через 20 років потому була „Поемата” перекладена і видана у 10 томі „Наукового збірника Музею української культури у Свиднику” групою словацьких українців на чолі з Іваном Мацинським (Мацинський 1982: 26–27).

Повна назва збірника – „Поемата Василя Довговича мукачівського пароха і замісника засідателя суду славних комітатів Марамо-рош, Берег, Унг, а також святої консисторії, директора місцевої народної школи в Мукачеві, члена-кореспондента Угорської академії наук, в рукописі видана в Мукачеві 1832 року”. Це є свого роду самопрезентацією автора, що взагалі притаманно назвам творів в епоху бароко.

Збірник складається з наступних частин.

1. „Передмова”, що починається словами „Дорогий читачу!”, являє собою своєрідне звернення автора до читача „Поемати”. В „Передмові” Довгович подає на розсуд читача свої поетичні твори, „написані колись в молодості і упорядковані в старості” (Довгович 1982: 121). Автор каже, що потребує поваги та розуміння читача. Свої вірші називає „лише поетичними забавами” та „далеко не бездоганними”, пояснює, що вірші він не друкував, тому що не вважав їх гідними цього (див. Довгович 1982: 121).

2. Латиномовна біографія автора, написана під час укладання поетичного збірника, охоплює життя В. Довговича в період з 1783 по 1831 рік, займає 10 аркушів рукописного тексту. Автобіографія цікава тим, що автор подає в ній перелік своїх надрукованих праць, рукописних і запланованих творів.

3. У „Примітці для кращого розуміння поезій”, В. Довгович пише про те, що „упорядкував свої вірші у тому ж хронологічному та топографічному порядку, в якому колись писав” (Довгович 1982: 128). Поет загострює увагу читача на тому, що кожен вірш відповідає віку автора.

4. Наступною частиною „Поемати” є похвальний вірш „Життя старого В. Довговича”, написаний у 1854 році священником Василем Ляховичем, який записав цей вірш на чистих сторінках збірника, адже, як вже згадувалося, після смерті В. Довговича „Поемата” стала його власністю.

5. Після вищенаведених вступних частин „Поемати” слідує власне поетичні твори Василя Довговича. „Поемата” являє собою збірку епіграм. Автор звернувся до цього жанру, оскільки саме жанр епіграми давав йому можливість більш повно виразити свій поетичний талант, сприйняття того світу, в якому він жив (див. Вигодованець 2000: 20). Назви Довговичевих епіграм та їх проблематика звернені до широкого кола читачів: Бонапарта і Канта, до Руссо і Спінози, до Лучкая, до клірика, до вчителя фізики, до директора школи, до учителя логіки та метафізики, до мешканців Варадіна, до коханої Агнеш Візер, до Купідона, до псевдопоетів, до розуму тощо. Це твори про історію світову, про історію закарпатську, про навколишність. У збірнику широко представлені роздуми-медитації біографічного та інтимного характеру, твори ширшого суспільного змісту – про призначення мистецтва, про поетів та поезію, про сенс і марноту людського буття, про людську гріховність і високу духовну місію на землі, про роль освіти у житті людини, про талант і бездарність, про розум і людську глупоту.

6. У переліку віршів „Поемати” Довгович окремо групує латиномовні, угорськомовні та українськомовні поезії.

7. Завершує збічник угорськомовна „Автобіографія”, що була написана автором у вересні 1840 році. Як уже згадувалося, Довгович відіслав її також до Угорської академії наук. У даній автобіографії, на відміну від латиномовної, В. Довгович подає лише основні моменти зі свого життя, а більшу її частину займає перелік власних праць, опублікованих і тих, що в рукописах. Автобіографію також доповнює значний за обсягом список тих корисних праць, якими, окрім літературної та наукової діяльності, В. Довгович займався останні тридцять років.

„Поемата” Василя Довговича містить 190 поезій, з яких 131 написана латинською мовою, 41 – угорською і 18 – українською. Василь Довгович вільно володів цими мовами. На те, наскільки активно він користувався тією чи іншою мовою у різні періоди свого життя впливало багато факторів, зокрема культурне середовище, в якому Довгович перебував. Латиномовна поезія у „Поематі” займає найбільш вагоме місце. На той час латинська мова була мовою викладання у богословських навчальних закладах, мовою тодішнього духовенства. Дослідник творчості В. Довговича Іван Мацинський у своїй праці „Кінець XVIII – перша половина XIX ст. та життя і діяльність Василя Довгови-

ча: до двохсоті річниці від дня народження” доводить, що латинські вірші були створені Довговичем саме під час років навчання у Сигеті, Варадині, Трнаві та Ужгороді (Мацинський 1982: 47–48)

Угорські вірші Василь Довгович починає писати десь з 1805 року, під час перебування у Великому Варадині. Писав В. Довгович тодішньою угорською літературною мовою. Частина цих віршів входить до циклу любовної лірики, присвяченому молодій панні Агнеш Візер. За словами Івана Мацинського, в цих угорськомовних віршах Довгович відходить від формальностей латиномовного віршування (Мацинський 1982: 51–52).

Вірші рідною українською мовою складають лише невелику частину збірки, що не є дивним з огляду на той час, в якому жив і творив Василь Довгович.

Іван Мацинський на підставі мовної еволюції поділив творчість В. Довговича на періоди його поетичного розвитку. Вірші В. Довговича він поділив на два основні періоди: 1) написані в шкільні роки; 2) написані вже під час священикування; а також поділив їх на 7 циклів: 1. Сигет; 2. Варадин; 3. Трнава, Золотарево; 4. Ужгород; 5. Довге; 6. Лучки; 7. Мукачево. До першого періоду входять поезії написані в Сигеті, Варадині, Трнаві, Золотареві, Ужгороді; до другого – в Довгому, Великих Лучках, Мукачеві. Ось, як виглядає таблиця дослідника (Мацинський 1982: 46):

ПЕРІОД	№ п/ п	ЦИКЛ	МОВА			РАЗОМ
			латина	угорська	українська	
Перший	1	Сигет	3	0	0	3
	2	Варадин	36	24	1	61
	3	Трнава	67 – 4	1	1	73
	4	Золотарево	5	0	0	5
		Ужгород	19 – 1	9	2	31
Другий	5	Довге	1	6	13	20
	6	Великі Лучки	0	0	1	1
	7	Мукачево	0	1	0	1
Разом			131 – 5	41	18	190 – 5

Поділ на цикли І. Мацинського розбіжний із тим, що сам Довгович подає в „Поєматі”, адже автор уклав свої вірші у 8 циклів, назвавши їх за місцем навчання та священникування – сигетський, варадинський, трнавський, ужгородський, золотарівський, довжанський, лучанський, мукачівський, – виділивши в окремих циклах золотарівський. Своє рішення перерозподілу циклів І. Мацинський аргументує тим, що „В. Довгович писав т. зв. золотаревські вірші у канікули після трнавських студій і під час якихось інших вакацій протягом навчання в Ужгороді” (Мацинський 1982: 47).

Якщо україномовні вірші В. Довговича розглядати в контексті виділених І. Мацинським періодів, то можна простежити, що протягом першого періоду В. Довгович написав 4 вірші українською мовою: по одному у Варадині і Трnavі („Союз любви” та „На тезоименитый день Андрея Бачинский, еппа Мункач”) і два в Ужгороді („Радость детей на день отца”, „Піснь на Великий п’яток”). Протягом другого періоду своєї творчості Довгович пише вже 14 віршів українською мовою: 13 – у Довгому („Піснь Храму на Успеніє Пр. Діви”, „Моя гусочка”, „Дурень бым я журитися”, „Чортова жона”, „Баба піпашка”, „Привилегія Блысь”, „Дівка на яри співат”, „Піснь жабам”, „Гудзиця и ей сусіда”, „Коханка тай Гунтай”, „Лучкай безжонный”, „Пяница й его корчажиця”, „Чому я й тепер музикант”) та один у Великих Лучках („Піснь пастырская на Рождество Христово”).

Дослідник Володимир Бірчак у праці „Літературні стремління Підкарпатської Руси” подає тематичний розподіл україномовних поезій В. Довговича. 18 віршів він поділяє на 3 похвальні, 3 релігійні та 12 світських поезій. До похвальних відносить вірші: „Союз любви”, „На тезоименитый день Андрея Бачинский, еппа Мункач”, „Радость детей на день отца”; до релігійних – „Піснь на Великий п’яток”, „Піснь Храму на Успеніє Пр. Діви”, „Піснь пастырская на Рождество Христово”; до світських – „Моя гусочка”, „Дурень бым я журитися”, „Чортова жона”, „Баба піпашка”, „Привилегія Блысь”, „Дівка на яри співат”, „Піснь жабам”, „Гудзиця и ей сусіда”, „Коханка тай Гунтай”, „Лучкай безжонный”, „Пяница й его корчажиця”, „Чому я й тепер музикант” (Бірчак 1937: 74–76).

Поява першого вірша українською мовою у рукописному збірнику припадає на варадинський період творчості В. Довговича, що охоплює 1805–1807 рр.. Це вірш під номером дев’ять „Про цю саму

Іванну інший вірш руською мовою”, який у доповіді вже згадувався як „Союз любове”¹, оскільки у переліку віршів у кінці „Поемати” В. Довгович подає його саме під цією назвою. Вже сама назва вірша дає нам зрозуміти, що дана поезія є поетичною спробою Довговича написання україномовного варіанта латинської поезії під назвою „Епіграма на портрет Іванни Ковачич”. У примітці автор пояснює читачеві, хто така Іванна Ковачич: це дружина відомого угорського письменника Юрія Ковачича. Тужачи по ній після її смерті Ю. Ковачич відвідував відомих поетів свого часу, серед них і Довговича, аби зібрати збірку поезій і видати її на честь померлої дружини. Цим В. Довгович і пояснює появу двох віршів, та додає, що так і не зміг довідатися, чи були вони надрукованими (Довгович 1982: 48). Вірш-елегію „Союз любове” було таки надруковано у Буді 1807 року в поетичній збірці під назвою „Kováchich Johanna költészi emlék gyűjteménye” („Пам’ятна поетична збірка Іванни Ковачич”).

У латиномовній поезії автор коротенько малює портрет Іванни: „Очі, чоло, груди, обличчя / Були оздобою зображеної”, оповідає про відчуття гіркоти втрати після несподіваної смерті коханої дружини, порівнюючи подружжя з Орфеєм та Евридікою:

*Чоловік важко стогнав на передчасних похоронах.
Вірний! Річкою текли по щоках сльози у нього.
Плакав. Так колись оплакував Орфей покійну Евридику,
Яку він сам вивів із стигійських вод*

(Довгович 1982: 138).

В україномовній поезії, що є свого роду одою кохання, вже відчувається певне заспокоєння героя, ніби прийняття смерті та впевненість у безмежності і безкінечності любові, що зажди буде жити у його пам’яті:

*Іоанна – мужу плач, нужда,
Жаль, сльози, пам’ять – всегда –*

¹ Надалі назви віршів наводимо на підставі переліку віршів у „Поематі”, поданого В. Довговичем.

*Ким небывала добрым
Приклад, наука бодрим
Докля жила? – Гніет!*

*Адтак Смерть побожных
Погрібаєт недолжных!
Двом есь віру разлучила
Двом надію вничижила:
Токмо любовь жієт...*

(Довгович 1982: 138).

Наступний україномовний вірш В. Довговича це вірш „На тезоименитый день Андрея Бачинскій, еппа Мункач” під номером вісімдесят п’ять у трнавському циклі. Це вірш-панегірик, написаний Довговичем у 1808 року на честь іменин єпископа Андрія Бачинського від імені його мукачівських вихованців. Вірш написаний високим стилем. Опираючись на спостереження мовознавця Василя Німчука щодо мови україномовної поезії В. Довговича у праці „Середньозакарпатський говір на початку ХІХ ст. (Мова поезій В. Довговича)” можна сказати, що мова цього вірша, як і мова всіх релігійних віршів є церковнослов’янською (Німчук 1985: 25–28). У рукописному збірнику В. Довговича є чимало панегіриків, од, присвячених Андрію Бачинському зокрема та іншим церковним служителям, але це єдиний вірш написаний українською мовою.

Українськомовна поезія Довговича незалежно від обраної ним тематики значно переважає над латинською та угорською у довжанському періоді. У цей час його руська мова вже набула більш характерних живорозмовних ознак і стала більш народною, більш близькою до мови довжанської парафії та околиці. За словами І. Мацинського у період служіння у селах Довге та Великі Лучки (1811–1824) у Довговичевих віршах помітна „швидка еволюція від штучної і церковно-архаїчної стилістики учнівського періоду (1800–1811) до природної народно-розмовної діалектної мови” (Мацинський 1982: 97).

Світські вірші Василя Довговича, поява більшості з яких теж припадає на довжанський період творчості поета, носять в більшій мірі гумористичний характер. Здебільшого це вірші-пісні, що є переробками чи доповненнями до оригінальних народних пісень. До цих віршів

автор навіть зазначає, на мотив якої народної пісні та чи інша його поезія повинна виконуватися, вносячи ці нотатки у підзаголовки. Наприклад, до вірша „Гусочко моя” Довгович додає: „Арія, що співається на мотив «Дай мені квітку, дай мені вінок»”; віршу „Дурень бым я жури-тися” передує така примітка: „Застольна пісня на мотив «Пий, Лоці, поки маєш дяку»”; віршу „Чортова жона” – „Пісня мараморошського народу, початок якої чув, а решту я доповнив”; пісня „Блыха” виконується на мотив „Гей шум, шумандра, шумандриха молода”; „Дівка на яри співат” – на мотив „Я ходив до школи в Пешті – ку!” (тобто на зразок угорської пісні „Pesten jártam oskolában, ku!”); „Чому я музикант й тепер” – на мотив „Не ходи, Грицю, та на вечорниці” тощо.

Серед україномовних поезій знаходимо й переклад-переспів, чи за словами Василя Довговича, „віртуозний варіант” вірша угорського поета Чоконаї Вітиза Мірая „Szerelemdal a csikóbőrös kulatshoz”, який у Довговича українською мовою має назву „П’яниця й его корчажиця (Шкіряста фляга чоконайського лошати. Віртуозний варіант)”. У Яноша Вароді-Штернберга знаходимо підтвердження тому, що поет був знайомий із творчістю Чоконаї, який в останні роки життя (1802–1804) часто приїздив у Варадин. Тому Довговича можна вважати першим, хто спробував донести до українського читача твори угорського поета Чоконаї Вітиза Мірая (Sternberg 1983: 3–4). Насолодитись „віртуозним” перекладом цієї поезії ми зможемо після порівняння її з оригіналом. Для зразків мови цих поезій подаємо з них уривки:

*Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám!
Érted halok, érted élek,
Száz leányért nem cseréllek.*

*Люба моя голубице,
Зорілчана корчажице!
Не дав бем тя і за сестру
І за май ліпше посестру.*

*Megvidító orcácskádát,
Csókra termett kerek szádát
Ha a számhoz szoríthatom,
Zsuzsiét nem csókolgatom.*

*В тебе ротик гей кругличка,
А йще які мудрі личка!
Коби ти мя ціюлювала,
Най би собі жона спала.*

Тема насолоди від споживання вина приваблювала поета, адже у довжанському періоді Довговича вона знаходить відображення також

у жартівливому вірші 175 під назвою „Застольна пісня на мотив: «Пий, Лощі, поки маєш дяку»” та у вірші 182 „Бідкання над рештками вина в бочці. На мелодію: «Вода-вода, нема такої води»”, а також в угорськомовному вірші ужгородського періоду під номером 163 „На похвалу вина (фрагмент)”, що в оригіналі має назву „A Bor ditséretére (fragmentum)”.

Віршем під номером 189 на релігійний мотив „Піснь пастырская на Рождество Христово. Поетичний переклад з польської” лучанського періоду, що свого роду є майстерним переспівом польської колядки, автор фактично завершує свою поетичну творчість, цим віршем немов обривається весь творчий процес поета, він є останнім, написаним Довговичем українською мовою і передостаннім у „Поематі”.

Як пише В. Німчук, В. Довгович був карпатоукраїнським поетом, який „сміливо використав живу народну мову як засіб індивідуальної поетичної творчості” (Німчук 1985: 51).

Василь Довгович відноситься до тих українських літературних діячів, – зокрема карпатоукраїнських, – чиї імена були несправедливо забутими. Вірші Василя Довговича довго йшли до читача, і нині, нарешті, сучасний читач має змогу ознайомитися з ними. І навіть через 200 років його вірші, проблематика поезій, залишаються актуальними, але постать автора й донині оповита загадковістю.

ЛІТЕРАТУРА

- Бірчак 1937 – Бірчак Володимир. Літературні стремління Підкарпатської Руси. Друге, доп. вид. – Ужгород, 1937.
- Вигодованець 2000 – Вигодованець Наталія. Василь Довгович: людина Бароко. – Ужгород, 2000.
- Довгович 1982 – Поезія Василя Довговича // НЗМУК у Свиднику. – Пряшів, 1982. – Т. 10.
- Мацинський 1982 – Мацинський Іван. Кінець XVIII – перша половина XIX ст. та життя і діяльність Василя Довговича / До двохсоті річниці від народження (1783–1849). – НЗМУК у Свиднику. – Пряшів, 1982. – Т. 10.
- Німчук 1985 – Німчук Василь. Середньокарпатський говір на початку XIX ст. (Мова поезій В. Довговича). // Структурні рівні українських говірок. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 23–53.
- Sternberg 1983 – Sternberg János. Az ismeretlen Dóhovies // Kárpáti Igaz Szó. Uzshorod, 1983.